

МОТИВ ЗНИКАЮЧИХ ПРОСТОРІВ У ТВОРЧОСТІ Ж. ПЕРЕКА

У статті розглядається мотив зникаючих просторів у творчості Ж. Перека, що з'являється у низці творів письменника, зокрема у незавершеному тексті «Місця», есе «Просто простори» та романі «Життя спосіб використання». Аналізується біографічний матеріал, який прояснює умови появи такого мотиву у Ж. Перека.

Ключові слова: місце, простір, повсякденність, пам'ять, письмо.

Останнім часом простір і пов'язані з ним питання дедалі частіше стають предметом вивчення гуманітарних наук, і перекознавство у цьому відношенні не є винятком, зважаючи на те особливе значення, яке мали роздуми про простір у літературному доробку Жоржа Перека (1936-1982). Група текстів під назвою «Місця», яка нині готується до друку у Франції, є підтвердженням того, що автор приділяв питанню простору багато уваги, а нинішня публікація текстів лише підкреслює той інтерес, який цей незавершений твір представляє для сучасної критики. **Актуальність** обраної теми визначається тим, що наша робота проливає світло на досі мало вивчений текст Ж. Перека, важливий не лише у межах творчості письменника даного періоду, але й у сучасному контексті.

Дослідженню просторових проблем у творчості Ж. Перека присвятили свої роботи Андре Шовен (Andrée Chauvin), Дерек Шіллінг (Derek Schilling), Марк Саньйоль (Marc Sagnol), П'єр Сігуре (Pierre Siguret), Мішель Люско (Michel Lussault), Маріна Мінуччі (Marina Minucci), Робен Режін (Robin Régine), Мьон-Сук Кім (Myoung-Sook Kim), Анрі-Аббес Рафіка (Amri-Abbes Rafika) та інші. Текст «Місця» згадується у дослідженнях Філіпа Лежена (Philippe Lejeune), Жака-Дені Бертаріона (Jacques-Denis Bertharion), Кейт Морріс (Kate Morris), Дерека Шіллінга.

Метою нашого дослідження є розгляд мотиву зникаючих просторів у творчості Ж. Перека на основі його літературних текстів та біографічних даних.

Роздуми про простір посідають вагоме місце у творчому доробку Ж.Перека. Їм присвячені як цілі книжки, наприклад есе «Просто простори» (*Espèces d'espaces*, 1974) та «Елліс Айленд» (*Ellis Island*, 1980), так і низка менших за обсягом, але не менш значущих текстів, як то «Спроба вичерпання одного місця у Парижі» (*Tentative d'épuisement d'un lieu parisien*, 1975),

«Прогулянки Лондоном» (*Promenades dans Londres*, 1981) або ж амбітний, та на жаль незавершений проект «Місця» (*Lieux*). Згідно з власною класифікацією Ж. Перека, ці тексти слід відносити до так званого «соціологічного» напрямку його творчості [4; 10], тобто вони присвячені дослідженню повсякденного життя, буденності, або ж, послуговуючись термінологією самого письменника, «інфраординарного», протилежного екстраординарному.

Як зазначав свого часу Моріс Бланшо, повсякденність не піддається «жодному спекулятивному формулюванню», тому що перебуває у постійній трансформації [2; 39]. Коли Ж. Перек у своїх соціологічних текстах досліджує «те, що відбувається, коли нічого не відбувається» [8; 131], то за мету він собі ставить, цитує: «Віднайти або зберегти слід щоденних практик, які ані Історія, ані Література не беруть до уваги» [7; 95]. Історія у даному разі згадується не випадково: намагаючись вловити невловиме, описати непомітне, Ж. Перек неминуче розглядає буденні простори у часовій площині. І саме на часовому аспекти простору в роздумах письменника ми зупинимося у цій статті.

Дослідниця Кейт Морріс звертає увагу на різницю між поняттями простір та місце. Цитуючи Мішеля де Серто, вона зазначає, що місце виступає як ознака стабільності і цим самим протиставляється простору загалом, позбавленому такої однозначності й стабільності [2; 33]. Нетривкість іплинність простору є однією з головних ідей книги «Просто простори», в якій Ж. Перек постулює, що простір є питанням, сумнівом. Щодо місць, то все не так ясно. У тій же праці письменник заявляє, що хотів би, аби існували «місця стійкі, непорушні, непохитні, неторкнуті й майже недоторканні, незмінні й укорінені; місця, що були би орієнтирами, відправними точками, джерелами» [3; 179]. І проект «Місця» є своєрідною спробою віднайти ці орієнтири. Варто більше сказати про цей незавершений текст, який лишається одним із останніх неопублікованих творів Ж. Перека.

У 1969 році письменник задумав проект, який мав розтягнутися на 12 років. Суть його полягала у наступному: Ж. Перек обрав у Парижі 12 місць, кожне з яких мав описати два рази на рік упродовж 12 років, причому щоразу в інший місяць, отримуючи в результаті 288 текстів. Кожне з місць описувалося двічі на рік двома різними способами. Перший раз письменник приходив на місце і намагався описати його якомога точніше й нейтральніше, перераховуючи абсолютно все, що він бачить навколо, і утримуючись від особистих коментарів з приводу побаченого. Другий раз він, знаходячись деінде, намагався описати те саме місце по пам'яті, а також відтворити у зв'язку з ним спогади, які воно навіває, події, що там відбувалися, або людей, яких він там зустрічав. Обидва тексти відразу після написання поміщалися у конверт і запечатувалися воском, тобто прочитати їх автор зміг би лише через 12 років, через що він порівнював

свій проект із так званими «колбами часу». За словами Ж. Перека, фінальний текст мав стати свідченням потрійного старіння: старіння місць, спогадів про них, а також самого письма [3; 110].

Ці 12 місць були обрані не випадково, кожне з них мало особливе значення для письменника і відповідало певному періоду його життя від народження до 24 років. Вулиця Вілен – місце народження Ж. Перека, на вулиці Ассонпсьйон він жив із прийомною родиною з 1945 по 1960 роки, на проспекті Жюно проживав його улюблений кузен Анрі. Площа Франкліна-Рузвельта – місце невдалої спроби маленького Жоржа втекти з дому в 1947 році, якій він присвятив оповідання «Місця втечі», пізніше екранізоване автором. У будинку по вулиці Гетé проживав друг Перека Жак Ледерер. У малій приятелевій кімнатці на площі Італії молодий літератор у 1955-56 роках надрукував свій перший роман, «Скитальці» (*Errants*), зрештою загублений. Площа Контрескарп – так звана «мала батьківщина» юного Ж.Перека, до якої він часто навідувався, аби побачитися зі своїми друзями-тунісцями, які жили у гуртожитку поблизу. На вулиці Сент-Оноре у ті часи, тобто у другій половині 1950-х років, жив сам Ж. Перек. Перехрестя Мабійон, як і площа Жюсьйо, пов'язані з першою дружиною письменника Полеттою. Острів Сен-Луї на Сені – місце розгортання ранньої любовної історії, про яку майже нічого не відомо. Лише пасаж Шуазель не мав відношення до спогадів письменника – він обрав його через асоціації з сюрреалістами та Селіном і тому що просто «любив пасажі» [6; 29].

На думку Філіпа Лежена, ці 12 місць не стільки репрезентують минуле Ж. Перека, скільки є своєрідними екранами, на які проектується час життя, просторовим мікрокосмом, яким він намагається ухопити часовий макрокосм. Окрім того, постійне повернення Ж. Перека до цих місць уподібнює їх до місць паломництва [1; 163]. Таким чином письменник намагається створити своєрідну сакральну карту Парижа зі своїми храмами й святимищами, точками сили, які стають для нього орієнтирами чи навіть стовпами, опорами. Проект «Місця» є спробою показати різницю між простором і місцем, про яку ми вже казали.

Варто відзначити, що Ж. Перек працював над цим проектом у той самий час, коли проходив курс психоаналізу з 1971 по 1975 роки. Цей досвід став важливим творчим поштовхом для письменника, адже саме завдяки сеансам із доктором Жаном-Бертраном Понталісом йому вдалося пригадати чимало епізодів з раннього дитинства, результатом чого став, зокрема, автобіографічний роман «W або спогад дитинства» (*W ou le souvenir d'enfance*, 1975). Ми вже неодноразово згадували у попередніх роботах про травматичний досвід дитинства, який пережив Ж. Перек, і про його вплив на все життя й творчість письменника. Як відомо, Друга світова війна забрала обох батьків

Перека, причому його батько загинув на фронті у перші ж дні боїв, а мати знищили у концтаборі. У результаті важких переживань Ж.Перек втратив практично всі спогади до 9-річного віку, і пригадувати щось почав багато років потому, зокрема під час курсу психоаналізу з Понталісом.

В одному з інтерв'ю Ж. Перек зізнався, що у своїх творах прагне передати, як до нього повертається дитинство [9; 53]. Інакше кажучи, з того часу, як він почав пригадувати давно забуті епізоди минулого, письменник намагався за допомогою літератури повернути собі загублене дитинство. У той період, у першій половині 1970-х, за його словами, у нього з'явилася справжня фобія забути: тоді він опублікував текст «Спроба перерахувати усі рідкі та тверді харчові продукти, поглинуті мною протягом року одна тисяча дев'ятсот сімдесят четвертого» (*Tentative d'inventaire des aliments liquides et solides que j'ai ingurgités au cours de l'année mil neuf cent soixante-quatorze*, 1976), він почав вести щоденника, де скрупульозно записував усе, що з ним відбувалося, аж до найменших дрібниць. Саме до цієї епохи відноситься й робота над його відомою книжкою «Я пригадую» (*Je me souviens*, 1978) – збіркою 480 коротких спогадів, що розкривають цілий пласт колективної пам'яті французів з 30-х до 60-х років ХХ століття.

Цілком зрозуміло, що цей період був не лише надзвичайно продуктивним для Ж. Перека, але й важким психологічно. Повернення до травматичного досвіду дитинства не могло не вплинути на його душевний стан. Саме через це письменник покинув проект «Місця», не дійшовши навіть до половини: він сам зазначав, що робота морально виснажила його [6; 29]. Тобто спроба вибудувати 12 точок стабільності зазнала поразки, проте причина цього полягає не лише в тому, що пригадування подій минулого було болісним. Безперечно, ще важчим було усвідомлення, що не лише спогади можуть старішати й зникати, але й що місця, які викликають ці спогади до життя, – не вічні. Коли наприкінці «Просто просторів» Ж. Перек каже, що бажає, аби існували непорушні точки відліку, то відразу після того сам собі відповідає, що **такі місця не існують**: «простір тоне так, як пісок стікає поміж пальців». Він пише: «мої простори крихкі: час їх зносить і зруйнує» [3; 180].

У романі «Життя спосіб використання» (*La Vie mode d'emploi*, 1978) є розділ про те, як паризький будинок, місце подій твору, у далекому майбутньому знесуть, зрівнявши з землею. Цей есхатологічний за суттю уривок наштовхує на аналогії з одним із 12 місць Ж. Перека, а саме вулицею Вілен. Це своєрідне місце-альфа, точка відліку – саме тут письменник народився. І за іронією долі, упродовж роботи над проектом «Місця» на початку 1970-х Ж. Перек спостерігав за поступовим зникненням вулиці, що стала жертвою нового плану забудови району [5]. Спочатку її скоротили за рахунок розши-

рення вулиці Курон, а потім відрізали близько 70%, зробивши їх частиною парку Бельвіль. На сьогоднішній день усе, що залишилося від вулиці Вілен, – це провулок довжиною біля 100 метрів, на якому стоять 2 будинки, причому жоден із них навіть не має адреси «Вулиця Вілен».

Побувавши на вулиці Вілен, стає цілком зрозуміло, чому Ж. Перек пише, що його простори крихкі. У випадку письменника це навіть не метафора, хоча ця думка має і глибокий символічний зміст. Письменник був свідком фізичного зникнення власних просторів, причому зникали вони не через війну, а в процесі природного розвитку міста. Зникнення, смерть ставали невід’ємною складовою кругообігу життя. Що ж залишається людині, коли вона усвідомлює плинність навколишньої дійсності, а разом із нею власну невічність? Жорж Перек дає свою відповідь на це запитання в останньому абзаці «Просто просторів»: «Писати: ретельно намагатися утримати щось, допомогти чомусь вижити: вирвати кілька точних уривків у порожнечі, що розверзається, лишити десь ризик, слід, відмітину або кілька знаків» [3; 180].

Таким чином, письмо стає для Ж. Перека єдиним способом врятувати свій маленький світ від загибелі. Письменник показує, що літературний монумент може бути набагато міцнішим за камінь або бетон, а пам’ять поколінь здатна пережити будь-які фізичні руйнації. Вулиця Вілен практично стерта з мапи, жодне з 12 місць, описаних Ж. Переком, вже не таке, як у часи роботи над проектом «Місця», самого автора вже 30 років, як не стало, проте його твори сьогодні звучать так само актуально, вони живуть і продовжуватимуть жити, доки лишатимуться люди, здатні їх зрозуміти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lejeune Ph. *La Mémoire et l’Oblique*. Georges Perec autobiographe / Philippe Lejeune. – Paris: P.O.L., 1991. – 256 p.
2. Morris K. Perec’s Alternative Topography: Figuring Permanence and the Ephemeral in *Lieux* / Kate Morris // *Octopus Journal*. – 2008. – Vol. 4. – P. 31-59.
3. Perec G. *Espèces d’espaces* / Georges Perec. – Paris: Editions Galilée, Collection L’Espace critique, 2000. – 186 p.
4. Perec G. Notes sur ce que je cherche / Georges Perec // *Penser/Classer*. – Paris: Editions du Seuil, La Librairie du XXIe siècle, 1985. – P. 9-12.
5. Perec G. *La rue Vilin* / Georges Perec // *L’infra-ordinaire*. – Paris: Editions du Seuil, La Librairie du XXIe siècle, 1989. – P. 15-31.
6. Perec G. *Portrait-promenade de Georges Perec*. La ville, mode d’emploi / Georges Perec, Michèle Champenois // *Entretiens et Conférences II* (Edition critique établie par Dominique Bertelli et Mireille Ribière). – Paris: Joseph K., 2003. – P. 26-29.

7. Perec G. Entretien Perec - Jean-Marie Le Sidaner / Georges Perec, Jean-Marie Le Sidaner // Entretien et Conférences II (Edition critique établie par Dominique Bertelli et Mireille Ribière). – Paris: Joseph K., 2003. – P. 90-102.

8. Perec G. Georges Perec. Les Paris d'un joueur / Georges Perec, Jacques Renoux // Entretien et Conférences II (Edition critique établie par Dominique Bertelli et Mireille Ribière). – Paris: Joseph K., 2003. – P. 128-132.

9. Perec G. Perec le contraire de l'oubli / Georges Perec, Franck Venaille // Entretien et Conférences II (Edition critique établie par Dominique Bertelli et Mireille Ribière). – Paris: Joseph K., 2003. – P. 47-54.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014

Виноградов А.Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

МОТИВ ИСЧЕЗАЮЩИХ ПРОСТРАНСТВ В ТВОРЧЕСТВЕ Ж. ПЕРЕКА

В статье рассматривается мотив исчезающих пространств в творчестве Ж. Перека, появляющийся в ряде произведений писателя, в частности в неоконченном тексте «Места», эссе «Просто пространства» и романе «Жизнь способ употребления». Анализируется биографический материал, проясняющий условия появления данного мотива у Ж. Перека.

Ключевые слова: место, пространство, повседневность, память, письмо.

Vynogradov O., postgraduate student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko University of Kyiv

THE MOTIVE OF DISAPPEARING SPACES IN GEORGES PEREC

The article deals with the motive of disappearing spaces that can be found in numerous works by Georges Perec, including the unfinished text Lieux, the essay Species of Spaces and the novel Life A User's Manual. The author analyzes the biographical material shedding light on the emergence of the given motive in Perec's writing.

Key words: place, space, everyday, memory, writing.